

יד המלך (על הרמב"ם); מאמר היראה והחכמה
 [להג"ר אלעזר לאנדאו, נכד הנודע ביהודה]

...אמנם להבין מהותה וענינה של יראה זו, אשר מקומה בראשית החכמה, הנה לא לבעבור פחיתת ערכה של החכמה, רק דזאת היתה לה לעוצם כחה וגודל מעלתה אשר לה. ומשום דאין מציאות נצחי בשום כח נברא הן בכחות הרוחניים, והן בכחות הגופניים, ואין מציאות נצחי רק להבורא לבדו. על כן כמו דלכל כחות הגופות יש נגדם כח רע אשר עומד עליהם להמיתם ולכלותם, כמו כן הוא גם בכחות הנפשות. דלעומת כל כח טוב אשר בהבריאה, יש לעומתו כח רע עומד לשטן לו, אשר לילה לא ישקוט יומם לא ינוח להשמידו ולאבדו. וחז"ל רמזו לנו דבר זה במאמרם [ב"ב טז, א], הוא שטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המות. דבזה דהוא מפתה את האדם ומסיתו לדבר רע, בזה הוא ממיתו ומאבד את כחות נפשו בעולם הזה ועולה ומסטיץ עליו בכדי להשמיד גם את חיי עולמו הבא. כי זה הוא כחו וענינו, להשמיד ולכלות כל נתח טוב האמיתי אשר בהבריאה. והאדם בכח שכלו ובחירתו היכולת בידו להיות נצב כמו נד נגדו, לבלתי נתון אותו לעבור בגבולו. ואמרו [סוכה נב, א] דכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו. דאת זה לעומת זה עשה ה'. ולכן כל איש חכם לב ואמיץ כח בחכמה, כמו כן גדול כחו ורב חילו של יצרו, אשר יבנה עליו מצודותיו להפילו במכמורת רשתו.

וזה היה ענינו של חיזוק לב פרעה מלך מצרים, לא שנלקח בחירתו ממנו, כי ישרים דרכי ה', וכל מעשהו באמונה, ואלמלי היה ניטל ממנו כח בחירתו לא היה נענש על רוע מפעליו, רק דבזה שנתחזק לבו ונתאמץ רוחו, דשתי אלה כחות הנפש המה, אזי ע"י חיזוק כחות האלה כל כחות נפשו ולבבו הרחיבו. לכן אף כחות הרעות מצד הנפש אשר בקרבו גם אלה עתקו וגם גברו חיל ביתר שאת ויתר עז מאת אשר היו בו בראשונה.

ואולם בכל זאת, לא די דלא ניתן בזה מגרעת בבחירתו, דהלא הכחות הטובות גם הרעות זה לעומת זה נשארו בו תמיד בערך שוה, וככחו אז כן עתה היה ביד בחירתו להכריע ביניהם להרע או להיטיב. אלא דבחיזוק לבבו נתחזק עוד כח בחירתו, דגם הבחירה כח הנפש הוא. ולכן גם עונשו נתגדל יותר מאת אשר היה לו מקדם אם המרה פני עליון בבחירתו החלושה, אבל בכל זאת לא היה שום עול חלילה בזה דנתגדל ענשו, דהלא בחירתו נשארה לו תמיד חפשי כמקדם, ועפ"י בחירתו בא לו ענשו וכל המכות האלה. וכמו דאין עול לכל גדולי לב אשר עניניהם נשערה מאוד, וחטאתם כבדה ועונשם גדלה, ואין להם התנצלות דמגודל לבבם גם יצרם היה גדול, דהלא לבעבור זה פעולותיהם בידיהם דכל הישר בעיניהם יעשו. וכמו כן נשארו תמיד גם ביד פרעה כל תהלוכותיו חפשים, ובפרט דפרעה בתכונתו הפחותה וברוע לבבו לא היה לו שום הבדל בבחירתו החזק הוא או רפה, כי הוא היה תמיד בוחר ברע, וכמו שנאמר [שמות ג, יט] ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה. דהכוונה הוא דבין קודם

שיתחזק לבו וביין אח"כ הוא מצד בחירתו יהיה נוטה תמיד לרעה, ולא נשתנה שום דבר בחיזוק לבבו, רק תחת אשר אם המרה פי עליון בבחירתו החלושה, אזי לקול מכה אחת אשר הרעים עליו משמים ה' היה לבו כדונג לעשות נגד בחירתו, ולשלוח את ישראל מארצו ולא היה נתפרסם עוצם ענשו כל כך. ואח"כ בבחירתו החזקה וגם כחותיו הגרועים גם המה עזרו לרעה, עד אשר לכל האותות והמופתים אשר ראו עיניו העיזו רשע בגובה אפו, וענה כחשו ואמר [שמות ה, ב] מי ה' אשר אשמע בקולו. והשים לבו כנחושה להקשות ערפו לעמוד ברשעו, עד אשר עפ"י חוזק בחירתו אשר הוא בעצמו נטה אותה לרעה נעשו בו כל השפטים והאותות האלה. ועל ידי זה נודע צדקת ה' ומשפטיו, ונתגדל שם כבוד מלכותו, וראו כל עמי הארץ כי על ישראל תפארתו.

וחכמינו ז"ל בפ"ק דקידושין (דף ל' ע"ב) כיוונו ענין זה בכוונת מאמרם של ר' שמעון בן לוי ור' יצחק דיצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, ויצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום. דר' יצחק הוסיף על מאמרו של ר' שמעון בן לוי דלא די דיצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום מצד תכונתו, דיצר לב אדם רע מנעוריו, אלא דגם מצד האדם מתחדש עליו יצרו בכל יום. דיותר שהאדם הוא חכם ועוד לימד דעת ואיזן וחקר הרבה יום אחד יותר מהשני, אזי נגד כחות הטובות החדשות אשר נתחדשו בו יום יום, גם יצרו מתחדש עליו בכל יום בכחות חדשות לערוך מלחמה נגדם.

ועינינו הרואות באדם הראשון, שהיה יציר כפו של הקב"ה, והשגותיו קודם החטא היה כל כך גבוהים ורמים, עד אשר אחר החטא שנלקחה השגה זו מאתו אין אתנו עוד יודע עד מה מהשגה נוראה זו, ובכל זאת במקום שאתה מוצא גדולתו שם התגבר עליו כל כך כחות של נחש הקדמוני עד אשר הפילוהו בפח הרשת אשר הכין לפעמיו. ותחת אשר אהב ה' אותו וחלק מחכמתו אליו להשיג בה רק השגות יקרות וטובות, הטה בחכמתו זאת אשוריו מני הדרך לדעת טוב וגם רע, ולכן הוכרח עי"ז לירד אחרנית ממעלתו הגבוה והרמה, בכדי שנגד פחיתת מעלתו אשר נחסר בו, יוחלש כמו כן נגד זה גם כח הרע אשר התגבר נגדו בהיותו במדרגה העליונה. ומצד חולשת יצרו שנחלש מגבורתו אשר היה לו מקדם בעת חטאו, ראה גודל עונו וחטאתו כי כבדה אשר נתפתה לתגבורת יצרו שהתגבר עליו אז, ובא מיד אליו החרטה והתנחם על רעתו.

ולכן גם אין לתמוה על חטא העגל אשר חטאו בני ישראל במדבר, דנראה כענין זר דבזמן קצר כזה ארבעים יום אחר אשר פנים בפנים דיבר ה' עמהם, יעשו עגל וישתחוו למסכה. אמנם גם המה לגודל מעלתם אשר זכו במעמד הנבחר בהר סיני לעומת כח היקר ורוח הקדושה אשר נתחדש בקרבם, כן התגבר והתחדש יצרם עליהם כל כך למעלה ראש עד אשר היה בו כח לעמוד לשטן נגד עוצם רוח הטהרה והקדושה אשר היה אז בקרבם. והמה מצד בחירתם לא היה בקצתם כח לעמוד נגדו. ובאמת גם המה

הוכרחו להוריד עדים אשר היה עליהם מהר חורב, דבהראותם כי מטה ידם ולא עצרו כח לעמוד נגד יצרם אשר התגבר עליהם לעומת סגולת מעלתם אשר נתחדש בהם בהר חורב, אזי הוכרחו להוריד מעצמם הדרגה הגבוה ונוראה הזאת, בכדי דלפי ערך ירידתם יוחלש כמו כן גם כח יצרם אשר התגבר בקרבם.

ונחה שקטה בזה קול המון המיית רבים, אשר נפלאות הוא בעיניהם דעל מה ולמה גדול כל כך כח הנסיון של אברהם אבינו בעקידת יצחק בנו. באמרם כי גם המה אילו ציוה ה' אותם והיו שומעים את השם הנכבד והנורא מפורש יוצא דברות קדשו להעלות את בניהם לקרבן אשה לה', היה גם להם לבב כמו אברהם אבינו לשמור אמרי אל ופקודותיו ינצורו. ואולם האנשים האלה לא ידעו ולא יבינו, כי לעומת רוח קדשו ודרגתו העליונה שהיה אז לאברהם בעת אשר דיבר אתו ה', כן התאזר נגדו בכל עוז כח יצרו לעבור אותו על רצון יוצרו ככחות זרות ורעות כאלה, אשר התחדש אז לפי ערך הכח הטוב ההוא, עד שהיה בהם די להתעות כל כך לב שוכן בית חומר, עד אשר יקל בעיניו גם דברות ה'. והוא בגודל אהבתו ועוצם דבקתו בה' נלחם בכח בחירתו נגד כל הכחות האלה.

ובאמת מצינו נרמז ענין זה במדרש [ילקוט פרשת העקידה] שהיה השטן מפתה אותו בדרך הליכתו, ומתוכח עמו בויכוחים שונים, והיה מתעה אותו כל כך עד שהביאו במצולות המבוכות עד צוארו במים, והיה אברהם מתפלל הושיעני ה' כי באו מים עד נפש. והכוונה בזה הוא, דבמקום גדולתו ורוח קדשו שהיה אז לאברהם, שם התאזר יצרו ואסף עליו כחות זרות ורעות כל כך, עד שהיה אברהם ירא לנפשו, והיה צועק לתשועת ה'. ואם אנו רואין דכך עלתה לקדושי עליון כאלה, מה טוב ומה נעים עצת דוד ושלמה בנו, אשר הזהירנו ברוח קדשם דכל איש אשר נשאו לבו לילך בגדולות ונפלאות, ולעלות במעלות סולם החכמה עפעפיו נגדו יאירו לבל יסיר מני הדרך. ושני המאורות הגדולים האלה הענוה, והיראה, המה יהיו לו לעניים, המה ינחנו יביאנו אל גבול קדשו, יסובבנהו יצרנהו כאישון עינו, לבל תגוף באבן רגלו, וכמו שנאמר ראשית חכמה יראת ה'....